

COĞRAFI İŞARET OLARAK DİYARBAKIR BAZALT TAŞI VE TESCİLİ

AS GEOGRAPHICAL INDICATION DIYARBAKIR BASALT STONE AND REGISTRATION

Emine EKİNCİ DAĞTEKİN¹

Öz

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Diyarbakır kenti, Hurriler'den bugüne pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Surlarla kuşatılan kentin mimarlık ve yapı sanatının önemli bir parçası olan bazalt taşı kentin tümüne hakimdir. Kentin surları, burçları, dar ve uzun sokakları, cami, hamam, kilise ve han gibi anıtsal yapıları, avlulu ve eyvanlı evlerinden oluşan geleneksel dokusu bazalt taşından yapılmıştır. Kent ile özdeşleşen bazaltın yöresel malzeme olarak coğrafi işaret alması ve tescili için 2017 yılında Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Kalkınma Ajansı ve Dicle Üniversitesi'nin dahil olduğu "Yöresel Ürünler Coğrafi İşaret ve Tescil Alma Projesi"² kapsamında başvuru süreci başlatılmıştır. Bazalt taşı Türkiye'de pek çok yerde kullanılan bir taş olmasına rağmen Diyarbakır'da kentin bir bazalt plato üzerinde yer alması, kentte var olan tüm medeniyetlerin mimari mirasının bu platonun bazaltından yapılmış olması malzemeye özgünlük ve farklılık kazandırmaktadır. Bu bağlamda Diyarbakır'da geleneksel kent dokusunun tamamında kullanılan, kentin merkezinde üretilen "Diyarbakır Bazaltı'nın" yerel bir malzeme olarak coğrafi işaretle tescillenmesi /patentinin alınması, kentte mal olan bir ürünün üretim ve kullanım zinciri içinde korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

Bu çalışma, coğrafi işaret başvuru süreci başlatılan bazalt taşının, Türkiye Patent Enstitüsüne sunulan ve yazar tarafından yazılan "Kentsel Yerleşimde Bazalt Taşının Yeri" adlı alt başlığı kapsayacak şekilde, yazılı ve görsel belgelerin eklenmesi ile geliştirilerek hazırlanmıştır. Çalışma süreci içerisinde geçmişte kenti ziyaret eden araştırmacıların yazılı ve görsel kaynaklarından, Yüksek Öğrenim Kurumu bünyesinde yer alan lisansüstü tezlerden ve bilimsel makalelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Bazalt Taşı, Coğrafi İşaret, Tescil, Koruma

Abstract

Located in Southeastern Anatolian Region of Turkey, the city of Diyarbakır has been home to many civilizations since Hurrians. Basalt stone, as a significant element of architecture and construction of Diyarbakır surrounded by walls, dominates the whole city. In addition to the walls, the traditional city texture embodying long narrow streets, monumental structures like mosques, churches and inns, and houses with yards and iwans is also built from basalt stone.

In 2017, as part of the project "Geographical Indication and Registration Project for Local Products" wherein Diyarbakır Chamber of Trade and Industry, Development Agency and Dicle University also participated, the application process was initiated for the geographical indication and registration of the city's trademark basalt stone as a local construction material. Although basalt stone is used in many regions of Turkey, the fact that Diyarbakır is built upon a basalt plateau and the architectural heritage of all past civilizations was constructed from the basalt of this plateau makes this material unique and different. In this context, geographical indication registration / patenting of "Diyarbakır Basalt" as a local construction material, produced in the city centre and used throughout the traditional city texture in Diyarbakır, will help preservation and sustainability of a trademark product in production and consumption chain.

This study was prepared and developed with the addition of written and visual documents including the sub-heading "Importance of Basalt Stone in Urban Settlement" written by the author and presented to the Turkish Patent Institute for the application process of geographical indication of basalt stone. During the study process, written and visual sources of researchers visiting the city in the past and master's theses and scientific articles within the body of the Council of Higher Education were used.

Keywords: Diyarbakır, Basalt Stone, Geographical Indication, Registration, Preservation

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon ABD, eminedagtekin@hotmail.com

² Bu makale yazarın içinde yer aldığı Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, Karacadağ Kalkınma Ajansı ve Dicle Üniversitesi işbirliğinde, "Yöresel Ürünler Coğrafi İşaret Teknik Destek Projesi" kapsamında, "Diyarbakır Bazalt Taşının Tescillenmesi" amacı ile yapılan çalışmanın "Kentsel Yerleşimde Bazalt Taşının Yeri" alt başlığı geliştirilerek hazırlanmıştır. "Diyarbakır Bazaltı" Türk Patent Enstitüsü tarafından C2017/239 sayılı başvuru numarası ile "Başvuru Aşamasındaki Coğrafi İşaret" listesine alınmıştır.

1. GİRİŞ

Diyarbakır, M.Ö. 3000 yıllarından bugüne kadar yerleşim alanı değişmeyen zengin bir kentleşme evrimine sahiptir. Kent, 650 metre yüksekliğinde bazalt temel üzerinde, Dicle Nehrine kadar uzanan Karacadağ'ın geniş platosu üzerinde kurulmuştur (Errera, M. ve Pénicaud, M., 2011). Kentin ilk yapısı olan Amida/ Virantepe höyüğü'nü çevreleyen surlar ile MS. 4. Yüzyılda yapılan İç Kale Sen George Kilisesi ile kentte tarihsel süreç içinde yapılan cami, hamam, han, kilise ve evlerde ana malzeme olarak bazalt taşı kullanılmıştır. Diyarbakır surlarının tamamına yakınının yöresel malzeme olan bazalt taşından yapılmış olması UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesine dahil edilme sürecinde belirleyici ve etkileyici bir özellik olarak vurgulanmıştır. Diyarbakır bazaltı Karacadağ'ın kentte armağanı olarak Diyarbakır'ın fiziksel yüzü ve hafızasıdır. Bazalt taşı bazen surların üzerinde bir nakkaşın nakışının sergilendiği malzeme olarak, bazen bir caminin kıvrımlı sütununda, bazen bir evin havuz kenarında kuşlar için yapılan kuşluklarda hayat bulmuştur. Kentin mimari dokusunu belirleyen bazalt taşının kentte yaygın olarak kullanımı ve kent ile özdeşleşmesinden dolayı sürekliliğinin sağlanması ve geleceğe aktarılması gerekir.

Resim 1. Matrakçı Nasuh'un Diyarbakır Minyatürü (16.yüzyıl).

Resim 2. Diyarbakır Sur İçi 1960 yılı hava fotoğrafı

Resim 3. Diyarbakır İç Kale ve Sur İçi (Ş. Beysanoğlu arşivi)

Resim 4. İç Kale Sen George Kilisesi (1909 G.Bell arşivi)

Diyarbakır bazalt taşı günümüze değin pek çok kaynakta kentin mimari yapısı içinde vurgulanan bir malzeme olması, kesintisiz kullanımı, kentin yerleştiği coğrafi sınırları içinde elde edilmesi, yöreye ait ve yöre ile anılan özelliklere sahip olması, coğrafi işaret ve tescil almasını gerektiren özelliklerdir. Bazalt taşı Türkiye'de pek çok yerde kullanılan bir taş olmasına rağmen Diyarbakır'da kentin bir bazalt plato üzerinde yer alması ve kentte var olan tüm medeniyetlerin mimari mirasının bu platonun bazaltından yapılmış olması, malzemede özgünlük ve farklılık yaratmaktadır (Resim 1-6).

Resim 5. Sur ve su kemeri (E. Naumann 1893)

Resim 6. Ulucami (1847 J.laurens)

2. COĞRAFİ İŞARET TESCİLİ İÇİN KRİTERLER

Türkiye Patent Enstitüsü tarafından belirlenen tanıma göre, “Coğrafi İşaret; belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bulunduğu yöre veya bölge ile özdeşleşmiş sınırları belirlenmiş bir coğrafyaya ait bir ürünü gösteren işarettir. Coğrafi işaretler menşeye (Protected Designation of Origin) adı ve mahreç (Protected Geographical Indication) işareti olarak ikiye ayrılır” (Anonim 2017a ve b.).

Coğrafi işaret, ürünleri ayırt etmeye ve kullanıldıkları ürünleri farklılaştırmaya yarayan işaretlerdir (Gündoğdu, 2006:747). Coğrafi işarete sahip ürünler belirli karakteristik özellik taşımak ve diğerlerine göre farklı olmak zorundadır. Bu farklılık toprak, nem, rüzgâr vb. iklim bileşenlerinden kaynaklı olabileceği gibi, yörenin ürünü işleme tekniklerinden kullandıkları alanlara kadar, belirli bir kalite, itibar veya coğrafyasına atfedilen diğer özelliklere sahip olması gerekmektedir (Kan ve Gülçubuk 2008:59-60).

Coğrafi işaretlerin korunması coğrafi işaret bilincinin yaygınlaştırılması, yasal bağlayıcılığın oluşması ile gelişecektir (Marangoz ve Akyıldız, 2006:). Coğrafi işaretler 1995 yılında yürürlüğe giren 555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile korunmaya başlanmıştır. Türkiye’de fikri mülkiyet sisteminin yasal ve kurumsal alt yapısı içinde coğrafi işaretlere ilişkin 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Hakları Kanununda, coğrafi işaret almış ürün sayısının artırılması, yöresel ürünlerin coğrafi işaret tescili ile korunması amaçlanmaktadır.

Türkiye’de coğrafi işaretlerin tescili ile ilgili kurum Türk Patent Kurumudur. Tescil başvurusu tüzel ya da gerçek kişilerce yapılabilmektedir. AB ülkelerinde coğrafi işaretler yalnızca tarımsal ürünleri ve gıdaları kapsarken, Türkiye’de, madenler, el sanatları ve sanayi ürünlerini de kapsamaktadır. Türkiye’de 2017 yılı sonuna kadar 315 adet ürün coğrafi işaret ile tescil edilmiştir (Anonim 2017c). Başvuru aşamasında ise 396 adet ürün bulunmaktadır (Anonim 2017d).

Coğrafi işaret tescil başvuruları genellikle Ticaret ve Sanayi Odaları ve anonim şirketler tarafından yapılmaktadır. Ancak coğrafi işaret ürünleri yöre halkı tarafından yüzyıllarca geliştirilmiş ürünlerdir. Bu nedenle başvurular coğrafi işaret ürünlerinin üretici olan kişilerin oluşturduğu birlikler ve sivil toplum örgütleri ile birlikte yapılması ürünün toplumsal benimsenme oranını artırarak, korunması ve geniş alanda kullanımını sağlayacaktır.

Coğrafi işaret tescili, illerin yöresel ürünlerinin korunması, tanıtımı ve turizme katkısının sağlanması için tercih edilmektedir. Coğrafi işaretlere konu olan ürünler, buldukları coğrafyanın tanınırlığını artırma ve kültürel mirasın korunmasına katkı sağlar (Kan ve Gülçubuk 2008:59-60). Coğrafi işaret tescili ile ürünlere ayırt edicilik, coğrafi kaynak belirtmek, üretim metodunu ve kaliteyi garanti etmek, pazarlama aracı olmak gibi işlevler kazandırır (Doğan 2015:18). Yöreye özgü geleneksel ürünler, maden ve tarım ürünlerinin coğrafi işaret tescilinin yapılması üretiminin geliştirilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde kentte uğrayan pek çok gezgin ve araştırmacı Diyarbakır kentini ve yapılarının uzaktan bir bazalt bloku şeklinde görüldüğünü belirterek kenti bazalt taşı ile özdeşlemiştir. Bu bağlamda Diyarbakır'da geleneksel kent dokusunun tamamında kullanılan, kentin coğrafi sınırları içinde yer alan, itibar sağlamasında katkı sunan ve kentte üretilen bazalt taşının “Diyarbakır Bazalt Taşı” olarak tescillenmesi /patentinin alınması, kentte mal olan bir ürünün üretim ve kullanım zinciri içinde korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

3. DİYARBAKIR BAZALT TAŞININ COĞRAFİ İŞARET TESCİL SÜRECİNDE YÖRESEL NİTELİKLERİNİN BELİRLENMESİ

3.1. Diyarbakır Bazalt Taşının Malzeme Özelliği

Diyarbakır'ın güneybatısındaki Karacadağ'ın bazalt lavları yaklaşık olarak 80 metre kalınlığında 10000 km² lik bir alana sahiptir (Kahveci 2008: 8-10). Diyarbakır bazaltı, koyu gri-siyah renklerde, su emmeyen, paslanmayan, dona, darbelere ve sürtünmelere karşı çok dayanıklı olan bir taştır (Erkan, 1995). 11 milyon yıl önce püskürmeye başlayan Karacadağ volkanitleri Dicle nehrine yaklaştıkça düz bir plato oluşturmuş, Diyarbakır kenti bu plato üzerine kurulmuştur. Kentin surları gibi diğer yapılarının da bazalt taşından yapılmasının nedeni malzemenin en yakın yer olan söz konusu platodan temin edilmesinden kaynaklıdır. Bu durum surların doğu ve güney kesimlerinde bazalt içinde gelişen soğuma çatlaklıklarının yüzeylerinde gözlenebilmektedir. Soğuma çatlaklıklarının sur inşasında etkisi Dicle nehrine bakan tüm yamaç boyunca surun hemen altında belirli sarplıkta görülmektedir. Sarplığın üzerinde sur duvarı ile arasında birkaç metre eninde bir tampon bölge bulunmaktadır. Bu boşlukta kesilen taşlar hemen üstündeki sur ve diğer yapıların inşasında kullanılan bazalt malzeme olup en yakın mesafeye taşınarak maliyet en aza indirgenmiştir (Toprak 2012:141-143), (Resim 7,8).

Diyarbakır Sur İçi Bölgesi'nde tarihi yapılar, temelden başlayarak düzgün veya sıvalı ve sıvasız moloz taş ile dama kadar devam eden yığma yapım tekniğinde yapılmıştır. Bazalt taşı yapılarda, taşın yontulma şekline göre düzgün yonu, kaba yonu, sıralı ve sırasız moloz taş, dikdörtgen veya kare şeklinde üst üste şaşırtmalı bir şekilde konularak yapılmıştır (Dağtekin 2017:260-261). Bazalt, çok sert ve işlenmesi çok zor olan bir taş olmasına rağmen genellikle yanları ve yüzeyi düzleştirilerek aralarında harç görünmeyecek kadar yanaştırılıp (akça geçmez veya ince yonu) örülmüştür (Tuncer, 2002). Diyarbakır bazaltı gözenekli ve gözeneksiz yapıya sahiptir. Gözeneksiz taşlar yazıt, kemer, cephe, söve, lento, sütun, başlık, eşik taşı, havuz, pencere ve kapılarda, gözenekli taşlar ise avlu döşemesinde kullanılmıştır (Tekin, 1997:33; Şahin Güçhan vd., 2005:29).

Resim 7. Kentin yerleştiği bazalt platonun Fis Kaya bölümü (B.Ü. Diyarbakır Kataloğu)

Resim 8. Surların doğu bölümünde bazalt platodan yararlanarak yapılan yol çalışması (1909-G. Bell arşivi)

Surlarda kullanılan bazalt taş malzemenin içeriğine ilişkin araştırmacıların yaptığı analizlerine göre: Taşların kimyasal içeriği kayaç yapılarını doğrudan yansıtmaktadır (Akyol 2012). Genellikle orta derecede alkalik niteliktedir (Kahveci 2013:59). Gözeneksiz bazaltın ortalama tek eksenli basınç ve çekme dayanımı, yoğunluğu ve özgül ısı kapasitesi gözenekli bazalttan daha fazladır (Acar, 2002). Yük ve darbe dayanımlarında gözeneksiz bazalt daha dayanıklıdır (Kahveci 2013:61-62). Su emme oranı gözeneksiz bazaltta daha düşük olup, donma ve çatlamaya karşı malzemede herhangi bir dağılma görülmez (Acar, 2002). Volkanik kayaç grubuna ait olan bazalt taşlarında ana element içerikleri (>%1) birbirine oldukça benzer kimyasal yapıdadır (Akyol 2012). Ayrıca yapılan deneysel çalışmalar, Diyarbakır bazaltın yüksek mekanik dayanımı, renk ve doku çeşitliliği ile günümüz teknolojisi içerisinde kullanılabilir alternatif bir malzeme olduğu tespit edilmiştir (Yıldız vd. 2008:625).

3.2. Diyarbakır Bazalt Taşının Kent Dokusu Ve Kültürü İçinde Oluşturduğu Özgün Özellikler

Diyarbakır eski ve yeni kent olmak üzere iki kısma ayrılır. Eski kent çevresi surlarla kuşatılan literatürde “Sur İçi” olarak adlandırılan alandır. Eski kent ilk yerleşim yeri olan Amida Höyük, idari merkez olan İç Kale ile çok sayıda anıtsal ve sivil mimari eserleri kapsayan bir yerleşimdir. Kent siyah bazalt taşın hakim olduğu mimari biçimleme ile oluşmuştur. Bu biçimleme kente Karaamid (Kara-Amid), Karakale, Karacakale, Karahamid gibi isimlerinin verilmesine sağlayacak kadar etkili olmuştur (Beysanoğlu 2003:4, Balin, 1970:6). Lord Warkworth da, kentin adının Roma döneminde “Black Amida” olarak adlandırıldığını, daha sonraki dönemlerde “Kara Amid” biçimini aldığını belirtmektedir (Warkworth 1898:233) .

Resim 9. Sur İçi’nde bazalt taş malzeme ile yapılan yapılar ve genel görünüm (1910-1916 Michel Pabuççuyan koleksiyonu)

Resim 10. Diyarbakır sur, burç, cami ve evlerde bazalt taşı kullanımı (1930- 1940 Grothe Hugo arşivi)

Diyarbakır bazaltı kentin mimari dokusunu belirleyen yapı malzemesidir (Resim 9,10). Bu doku yazılı ve görsel belgelerde genellikle surlar ve “kara taş” ifadesi ile özdeşleşmiştir. Diyarbakır surlarının tamamına yakınının yöresel malzeme olan bazalt taşından yapılmış olması UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi’ne dahil edilmesinde etkileyici bir özellik olarak vurgulanmıştır. Kentin simgesi durumuna gelen surların bazalt ile bütünlük oluşturması, coğrafi işaret olarak tescil edilme sürecinde de başvurulan etkin yapı grubu olmuştur.

Kent, etrafını kuşatan sur duvarları sayesinde tarihi boyunca en iyi korunan kale kentlerden biri olmuştur. Arap, İran ve Bizans mücadelesi arasında kalan kentin korunmasında, kenti kuşatan siyah bazalttan yapılmış surların büyük bir payı vardır (Karaca 2010:44). Kara bazalttan yapılmış olan surlar, doğuda Dicle vadisinin sarp yamacı üzerinde yükselmekte, güneybatıda Ben u Sen sel yatağına hâkim olup, kuzey ve kuzeybatıda hafif meyilli platoyu sınırlamaktadır (Beysanoğlu, 2001) (Resim 11,12).

Resim 11. Surların yapıldığı bazalt plato (Gabriel 1940)

Resim 12. Mardin Kapı bölgesinden (1930 DBB arşivi)

Kentte ilk kez gelenler, şehrin girişinde ilk karşılaştıkları, tamamı bazalt taşından yapılan sur ve burç duvarlarını “etkileyici ve şaşırtıcı” bularak, övgüyle yazıp, çizmişler. 1046 yılında Diyarbakır’a gelen Nasır-ı Hüsrev; bu durumu, “kent in yekpare bir kayanın üstüne kurulduğunu ve kara taştan bir kale ile çevrildiğini, gezdiği hiçbir şehirde bu kadar etkileyici bir kale ile karşılaşmadığını” belirterek bazaltın kentte ve yapılara yansıttığı etkiyi dile getirir (Hüsrev 1967:12,13). Evliya Çelebi ise kent in İran seferlerinde Osmanlı ordusunun hareket üssü ve kışlası olduğunu, Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han’ın Bağdad seferine giderken Diyarbakır’da bir süre bulunduğunu ve kent için “Benim Kara Amid’im” diye söz ederek, kent in fiziksel durumunu ve önemini bir arada ifade ettiğini belirtir. Kendisi de surların sağlamlık ve büyüklüğünü överek, kalenin ve diğer yapıların siyah sert taş ile yapıldığını, kent in Kara Amid olarak isimlendirildiğini söylemektedir (Çelebi 1970:115-120), (Resim 11,12).

Surların sağlamlığından söz eden ve 1612 yılında Diyarbakır’a gelen Polonyalı Simeon kentte kullanılan malzemeye değinerek “surların muazzam kara iri taşlarla yapıldığını” belirtir (Andresyan 1964:100-101). 1815-16 yılında kenti ziyaret eden J. S. Buckingham; Diyarbakır’ın “hakim bir tepe üzerinde kurulduğunu ve çevresinde kesme taşlarla yapılmış burç ve surların yer aldığı etkileyici bir şehir olduğunu” ifade eder (Buckingham: 1827:218-219; Yılmazçelik 1999:472). 1835-37 yılında Diyarbakır’a gelen seyyah R.A. Chesney, volkanik taşlardan yapılmış yüksek surların iyi inşa edildiğini ve son derece sağlam olduğunu (Chesney 1850: 14); 1847’de gelen Xavier Hommaire De Hell ise “surların kara bir taşla inşa edildiğini” belirtir (Eyice S., 1963:69-76). Amand von Schweiger-Lerchenfeld, 1881 yılında ziyaret ettiği kent için, “nehir in kıyısındaki oldukça yüksek bir yerde ne zaman yapıldığı bilinmeyen siyah bazalt taşlardan yapılan surlar, geçmişin ve sağlamlığın bir sembolü olarak durmaktadır” şeklinde söz eder (Pınar 1999:151). 19.yy. gezginlerinden Henry Barkley surlardan “devasa taş duvarlar” (Barkley:2007, 200-201), 1856-57 yıllarında kentte bulunan Robert Jones Garden ise surların yapı malzemesi olarak yöreye özgü sağlam ve çok dayanıklı bir malzeme olan siyah kesme bazalt taştan yapıldığını belirtmiştir (Garden 1999:141).

Resim 13. Bazalt taşından yapılan Diyarbakır evi örneği (Ş.Beysanoğlu arşivi)

Resim 14. Bazalt taşı ve cas malzeme ile yapılan Diyarbakır Çifte Hanı (Ş.Beysanoğlu arşivi)

Surlardan sonra kentin etkileyici yapıları yine bazalt taştan yapılan anıtları ve evleridir. Kenti ziyaret eden Carsten Niebuhr (1766) ve Buckingham (1815) bazalt taşla kaplı olan sokaklardan (Niebuhr 1962:176-179; Pınar 1999:150), evlerden ve kentin bazalt taşı ile inşa edildiğinden söz etmişlerdir (Korkusuz, 2003:96). Edmund Naumann ise Diyarbakır'ın anıt ve evlerinde kullanılan bazalt taşının koyu gri renkte olduğunu, üst üste konulan taşların iri ve özenle işlendiğini ifade eder (Pınar 1999:156; Naumann 1893:288-306). Diyarbakır'da pek çok anıtsal yapının çizim ve fotoğraflarla belgelendiği ve 1910 yılında yayınlanan Max Van Berchem ve Josef Strzygowski tarafından yazılan "Amida" (Berchem 1910) ile Albert Gabriel'in 1940 yılında basılan "Voyages Archéologiques Dans la Turquie Orientale" (Gabriel 1940) adlı eserlerinde kentin, üzerinde yerleştiği platonun bazalt taşları ile inşa edildiği çizim ve resimlerle vurgulanmıştır (Pınar 1999:147), (Resim 13,14,15).

Resim 15. Diyarbakır bazaltının kent yapılarında kullanımı (Diyarbakır Valiliği arşivi)

a. Diyarbakır sokakları, b. Sokak ve yer döşemesi, c. Dört Ayaklı Minare, d. Ulu Cami, e. Surp Grigor Kilisesi, f. Yedi Kardeşler Burcu, g. Nur Burcu

Kentin surlar kadar tarihi olan üzerinde çeşitli uygarlıkların izleri ve kitabeleri bulunan Ulu Cami ve medreselerin tamamına yakını bazalt taşından yapılmıştır. Kentte bazalt taşı geç dönem yapılarında kalker taşı ile birlikte kullanılarak almalı cepheler oluşturur. Delliler Hanı, Hasan Paşa Hanı, Beram Paşa Camii, Hüsrev Paşa Camii, Ali Paşa Cami, İskender Paşa Cami, Özdemiroğlu Osman Paşa Türbesi, Zincir Kıran Türbesi, Şeyh Abdülcelil (Müslihiddin Lari) Türbesi girişleri veya önemsenen cepheleri siyah beyaz taşlarla almalı şekilde yapılmış eserlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye geniş bir coğrafyaya yayılan farklı iklimsel ve kültürel yapısı ile madencilik, sanayi ve el yapımı ürünleri bakımından Avrupa ülkelerine göre zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu nedenle coğrafi işaret alabilecek ürün potansiyeli daha fazladır. Bu alanda araştırma yapılması ve yöresel ürünlerin tescillenip coğrafi işaret alınması, ülkenin kültürel tanıtımı, ürünün sürdürülebilirliği ve yeni iş kollarının oluşması için yöneticilerin ve bilim adamlarının duyarlı ve teşvik edici çabası gerekir.

Diyarbakır bazaltı mimari miras içinde, yapım malzemesi olarak geçmişten günümüze dek kullanımından dolayı tarihi, kültürel, ekonomik ve süreklilik değeri, kentin yerleştiği bazalt platonun malzemesi olarak yöresel ve özgünlük değeri, üzerinde yer alan kitabe vb yazıtlar ile belge değeri, kent araştırmalarında ve incelemelerinde yarattığı etki bakımından dolayı simge değeri taşımaktadır. Dünya Miras Listesinde yer alan surların tamamen bazalt taşından yapılmış olması, tarihsel süreç içinde kenti ziyaret edenlerin başta surlar olmak üzere kent dokusunu bazalt taşı özdeşleştirerek yazılı ve görsel şekillerde dile getirmeleri, kenti ve bazalt taşını özelleştirmektedir.

Günümüzde uluslar arası taş ihracatında “Diyarbakır bazaltı” olarak ifade edilen terimdeki söz konusu bazalt, kent sınırları içinde yer alan bir malzeme olarak kamuoyuna mal olmuştur. Ürünün taşıdığı değerler, kentin ilk kurulduğu dönemden günümüze değin kullanılıyor olması, yapıların kentin üzerine yerleştiği bazalt platonun taşları ile yapılması, kentin kullanılan malzeme ile birlikte anılması ve malzemenin fiziksel şekliyle adlandırılması Diyarbakır bazaltını diğer bazaltlardan ayıran bir özellik olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda yöresel bir ürün olan Diyarbakır bazalt taşının tescil edilmesi, günümüz modern yapı elemanları içinde kullanımının artmasına, malzemenin geleceğe aktarılmasına ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbulut İ., (1995). “2000’e Beş Kala Diyarbakır”, Diyarbakır Valiliği, sy.1, Diyarbakır.
- Akyol A., (2012)., “Diyarbakır Kalesi İçkale Sur Duvarları Yapı Malzeme Analizi Raporu” Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi, Diyarbakır.
- Andresyan, Hrand D., (1964). “Polonyalı Simeon Seyahatnâmesi (1608-1619)”, Baha Matbaası, sy. 100-101,180 İstanbul
- Anonim, 2017a. “Türk Patent Kurumu Kavramlar, Coğrafi İşaret”, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/6B3F914C-E72C-437C-8A30-F50C51DE0A23.pdf>. [Erişim:02.12.2017]
- Anonim, 2017a. “Türk Patent Kurumu Kavramlar, Coğrafi İşaret”, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/resources/temp/6B3F914C-E72C-437C-8A30-F50C51DE0A23.pdf>. [Erişim:02.12.2017]
- Anonim, 2017c.” Türk Patent Kurumu”, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalRegisteredList/> [Erişim:02.12.2017]

- Anonim, 2017d. “Türk Patent Kurumu”, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/geographicalList/> [Erişim:02.12.2017]
- Amand von Schweiger-Lerchenfeld, (1882)., “Der Orient”, A. Hartleben’s Verlag, sy.322-324, Wien-Pest-Leipzig,
- Arslan R., (1999)., “Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu”, Diyarbakır: Müze Şehir, sy. 86.İstanbul,
- Bahçeşehir Üniversitesi Diyarbakır Resimleri Kataloğu, 2015.
- Balın N, R., (1970), “Tarih Boyunca Diyarbakır”, Kara Amid Dergisi, Sayı:5, sy.6–7, Akran Matbaa, Ankara
- Barkley Henry C., (2007). “Anadolu ve Ermenistan’a Yolculuk”, sy. 200-201, İstanbul
- Bell Gertrude Lowthian(1911). “Amurath to Amurath”, W. Heinemann, London. http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photos_in_album.php?album_id=14&start=60 [Erişim:02.01. 2017].
- Beysanoğlu, S., (2003), Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, C.I-II ,DBB. Yayınları, sy.4, Ankara.
- Berchem Max Van, (1910). “Strzygowski Josef”, Amida, Heidelberg.
- Buckingham, James Silk (1827). “Travels in Mesopotamia and Asia Minor”, Henry Colburn, New Burlington Street, sy. 218-219, London,
- Chesney Francis Rawdon, (1850). “The Expedition for the Survey of The Rivers Euphrates and Tigris”, Vol.I, sy.14. London,
- Çelebi, Evliyâ (1970). “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi”, (Çev: Zuhuri Danışman), VI, İstanbul, sy. 115,120.
- Dağtekin Ekinçi E., (2017)., “Bazalt Taşının Diyarbakır İç Kale Surlarında Kullanım Biçimleri ve Yerleri”, IV. Uluslararası Taş Kongresi, sy. 260-261, İzmir
- Doğan B., (2015)., “Coğrafi İşaret Korumasının Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Önemi” E-Journal Of New World Sciences Academy s.18. <Http://Dx.Doi.Org/10.12739/Nwsa.2015.10.2.3 c 0128>
- Erkan, Y., (1995). Magmatik petrografi. Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendislik Bölümü Yayını sy. 169, Ankara.
- Errera M., Pénicaud M., (2011), “Ben-U Sen Kendiliğinden Gelişmiş Bir Mahallenin Yenilenme Potansiyelleri” Uluslararası Planlama ve Kentsel Tasarım Çalıştayı - Diyarbakır, Türkiye https://www.ateliers.org/media/workshop/documents/konu_atelier_diyarbakir_tk.pdf [Erişim:10.10. 2017]
- Eyice S., (1963). “X. Hommaire de Hell ve Ressam Jules Laurens, “Müşterek Türkiye seyahatnamelerinin Değerlendirilmesi yolunda bir araştırma”, Belleten, XVII-105, (Ocak 1963)“den ayrı basım, TTK Basımevi, sy.69-76. Ankara,
- Gabriel A., (1940). “Voyages Archéologiques Dans la Turquie Orientale”, sy.368, Paris.
- Garden Robert Jones, (1999). “Diyarbakır”, Çev: Hamdi Can Tuncer, Diyarbakır: Müze Şehir, Yapı Kredi Yayınları, No:1271, sy.141., İstanbul.
- Grothe Hugo, “Geographische Charakterbilder”, Leipzig, 1909, [Erişim:10.10.2017]. <http://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/diyarbakir-vilayeti.html>

- Güçhan N.Ş., Ünay A. İ., Böke H., Gökçe F., (2005). “Diyarbakır Kent Surları Koruma Sorunları”, ODTÜ MFD 1/ (22: 1) sy. 29,45.
- Gündoğdu, G., 2006. Türk Hukukunda Coğrafi İşaret Kavramı ve Korunması, Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, Beta Yayınları, Yayın No:1667, Hukuk Dizisi, sy.747, İstanbul.
- İlhan P., (1999), “Gezginlerin Gözüyle Diyarbakır (1701-1924)”, Diyarbakır: Müze Şehir, Yapı Kredi Yayınları, No:1271 sy.151.,147,150,156, İstanbul.
- İnciciyan, (1804) “Coğrafya, I”, sy. 211-213.
- Kahveci A. E.,(2008). Diyarbakır Yöresinde Bazalt Taşının Yapı Malzemesi Olarak Kullanımının İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yapı Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi sy. 7,71, Isparta
- Kan M., Gülçubuk B., (2008). “Kırsal Ekonominin Canlanmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler”, U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, , Cilt 22, Sayı 2, sy.57-66
- Karaca N., (2010). “Seyahatnamelere Göre Diyarbakır’ın Osmanlı Dönemi Mimari Dokusu Üzerine Bir Değerlendirme” Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, sy. 44 Van
- Ketin, İ., (1982). Genel jeoloji yer bilimine giriş. İTÜ Vakfı, Cilt I s.1096 İstanbul.
- Marangoz, M. ve Akyıldız, M., (2006)., “Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Açısından Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Buldan Bezi Örneği”, Buldan Sempozyumu, 23-24 Kasım, Denizli.
- Mar-Yeşua, (1958). “ Vakayinam”e, (Çev., Mualla Yanmaz), sy.1, İstanbul.
- Michel Pabuççuyan koleksiyonu <http://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/diyarbakir-vilayeti.html> [Erişim:10.10. 2017].
- Nasır-ı Hüsrev, (1967). “ Sefername”, (Çev: Abdülvehap Tarzi), 2. Baskı, sy. 12-13, Ankara.
- Nauman, Dr. Edmung (1893), “Vom Goldnen Horn zu den Quellen des Euphrat”, Verlag von R. Oldenburg-München-Leipzig, sy.288-306.
- Niebuhr Carsten -Ulrich Jasper Seetzen-Richard Lepsius-Heinrich Brugsch, (1962), “Reisen im Orient”, Yay.Haz. Herbert Scurla, Veerlag der Nation, , 2. baskı, sy.176-179. Berlin,
- Toprak V., (2012). “ Diyarbakır Surlarının Jeolojik ve Morfolojik Özellikleri”, Uluslar arası Diyarbakır Surları Sempozyumu sy. 141-143.
- Tekin, A., (1997). “Anadolu’nun Taşlara Yazıldığı Kent”, D.Ü. Yayınevi, s.33 Diyarbakır
- Warkworth Lord, (1898). “Notes From a Diary in Asiatic Turkey”, Edward Arnold, s.233, London,
- Yıldız S., Işık N., Keleştemur O., (2008).“Diyarbakır-Karacadağ Bazalt Taşlarının Mekanik Özelliklerinin İncelenmesi” Fırat Üniv. Fen ve Müh. Bil. Dergisi 20 (4), 617-626, sy.625.
- Yılmazçelik, İ., (1999), “Osmanlı Hakimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaletinin İktisadi ve Sosyal Durumu”, Diyarbakır: Müze Şehir, sy.472, İstanbul.